

Галина Стародубець

доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри всесвітньої історії Житомирського
державного університету імені Івана Франка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ В УМОВАХ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Зміна геополітичної конфігурації на світовій та європейській мапі, зумовлена наближенням військово-політичної поразки гітлерівської Німеччини у Другій світовій війні, викликала необхідність розробки та озвучення Організацією українських націоналістів нової тактики й стратегії їхньої боротьби. Своє бачення ролі й місця українського національно-визвольного руху в міжнародній політиці в умовах повоєнних військово-політичних реалій тезово було викладено в тексті «Декларації Проводу ОУН після закінчення Другої світової війни в Європі» та низці публіцистичних праць ідеологів оунівського руху на сторінках підпільних видань.

У програмних документах ОУН, датованих 1945 р., наголошувалося на незмінності стратегічного курсу «визвольно-революційної» боротьби українського народу — встановлення самостійної соборної держави, що є «точно визначеним понят-

тям і не може бути підміненим жадними "советськими Українами" чи іншого роду експозитурами чужого імперіалізму¹. Ідентифікація Української держави виключно як суверенного суб'єкта міжнародної політики була принциповою позицією українських націоналістів. Тим самим вони намагалися донести до світової спільноти факт існування альтернативної, принципово відмінної від офіційної більшовицько-сталінської, концепції міжнародних стосунків у Східній Європі. Нова конструкція «міждержавної системи» повоєнного періоду мала охоплювати «вільні самостійні держави всіх народів без окремої супрематії великих держав над малими»². Ця теза лежала в основі офіційної позиції ОУН щодо бачення, по-перше, місця і ролі України на геополітичній карті Європи після завершення Другої світової війни, по-друге, кола її потенційних союзників.

Мета нашої статті — на підставі аналізу програмних документів ОУН та праць провідних діячів українського повстанського руху 1940-х років розкрити чинники, які визначали формування міжнародної стратегії ОУН в період завершення Другої світової війни.

Кожна важлива подія, яка прямо чи опосередковано впливала на динаміку змін міжнародної ситуації в Європі (як, наприклад, Кримська конференція лютого 1945 р., конференція у Сан-Франциско з приводу створення ООН (червень 1945 р.)), зображалася в офіційних документах українського

¹ Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення Другої світової війни в Європі // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. Збірка документів. — Видання Закордонних Частих Організації Українських Націоналістів, 1955. — С. 122.

² Там само. — С. 123

визвольного руху та активно обговорювалася на сторінках пресових видань ОУН. Тому предметом нашого наукового аналізу є низка публіцистичних творів провідних ідеологів українського націоналістичного руху, написаних в цей час.

Насамперед зазначимо, що керівники ОУН і УПА уважно сліdkували за розвитком міжнародної ситуації в контексті завершення світової війни й докладали максимум зусиль, щоб зруйнувати радянську інформаційну блокаду про український повстанський рух як такий та вивести його з формату внутрішнього локального протистояння (саме так його зображувала радянська пропаганда), демонструючи світовій спільноті незаперечні докази його всенародного, національно-визвольного характеру.

Найважливішою темою, яку активно обговорювали на сторінках українських підпільних видань, була тема повоєнного облаштування Європи згідно з домовленостями керівників трьох провідних країн світу — США, Великобританії та СРСР на Ялтинській конференції. Прогнозуючи хід розвитку міжнародних подій, оунівські ідеологи висловлювали сподівання, що опоненти Москви, зокрема Лондон і Вашингтон, за жодних обставин не допустять світової політико-економічної гегемонії більшовицької держави. Виснажена війною Європа потребувала спокою, тому головне завдання світової спільноти полягало у забезпеченні миру й недопущенні війни. Але, як слушно зауважує Я. Старух, «ніхто, мабуть, не має найменшого сумніву, що заходи англійських політиків для творення політичних блоків, організацій літунства і т. п. — це не підготовка до "вдержання миру", але підготовка до війни, якої неможливо уникнути»³.

³ Старух Я. Довкруги Кримської конференції // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 21. — Київ, Торонто, 2012. — С 501.

Націоналісти наголошували, що причиною скликання Кримської конференції було прагнення Великобританії зупинити «імперські апетити» Радянського Союзу, які стали безпосередньою загрозою «для других великодержав». Факт участі Й. Сталіна у роботі конференції засвідчив визнання «західними союзниками переважної ролі СРСР стосовно більшості держав Східноєвропейського регіону, проте вони трактували таку роль швидше як певне патронування зовнішньої орієнтації цих держав з метою забезпечення інтересів Москви»⁴. Я. Старух наголошує, що постанови Кримської конференції «принесли повну перемогу Сталінові і є перекресленням Атлантийської карти від початку до кінця»⁵. Автор звертає увагу на дві основні загрози, зумовлені їхнім ухваленням: 1. Територіальне розширення зони впливу сталінського режиму коштом країн Східної і Південно-Східної Європи, зокрема Болгарії, Польщі, Югославії, Угорщини, Румунії і навіть Німеччини; 2. Насадження в цих країнах більшовицької, тоталітарної ідеології радянського зразка.

З огляду на це, вістря оунівської пропаганди спрямовується на критику більшовицько-радянської політичної системи, яка в той чи інший спосіб нав'язувалася в державах Східної та Південно-Східної Європи після визволення їх від німецьких окупантів. Українські націоналісти бачили своє завдання в тому, щоб «розшифрувати властиві загарбницькі цілі

⁴ Холодная война 1945-1963 гг.: Историческая ретроспектива: Сб. статей / Рос. акад. наук. Институт всеобщей истории. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — С. 127.

⁵ Старух Я. По Чорноморсько-Кримській конференції. Мир чи війна? Атлантийська чи сибірська карта? // Літопис УГЛА. Нова серія. — Т. 21. — Київ, Торонто, 2012. — С. 482.

й методи Москви і цим відкривати народам, поневоленим і загроженим Москвою, справжнє обличчя большевиків, та накреслювати нові перспективи їхньої боротьби за волю»⁶. На сторінках тогочасних підпільних українських видань писали, що «більшовики під гаслом "визволення" проводять так звані буржуазно-демократичні революції, що має в наслідку довести до вилучення цих країн як чергових трабантів до московської метрополії, а тим самим створити підстави для повної гегемонії Росії в Європі»⁷.

Очевидно, що навесні 1945 року лідери українського повстанського руху були сповнені надій, що світова спільнота на чолі зі США та Англією не допустить «советизації» Європи і як наслідок — значного посилення міжнародних позицій Радянського Союзу, який, за влучним висловом Д. Маївського, «дуже запопадливо капіталізує на трупі німецької імперії свої успіхи»⁸. Попри миролюбну риторику урядів цих держав, оунівці акцентували увагу на існуванні всередині як американського, так і англійського політикуму поважної опозиції правлячій партії стосовно способу усунення потенційної загрози розширення сфери впливу сталінського режиму коштом східноєвропейських країн.

Оунівці висловлювали переконання, що алгоритм мирного врегулювання питання післявоєнного облаштування карти Європи та світу (в цілому узгоджений учасниками Ялтинської конференції) не буде впроваджений в життя, оскільки,

⁶ Дума П. Большевицька демократизація Європи // Літопис Української повстанської армії. — Т. 24. — Торонто, Львів, 1995-1996. — С. 372.

⁷ Там само. — С. 376-377.

Там само. — С. 371.

по-перше, «немає найменших слідів, щоб большевики трактували постанови Кримської конференції як нерушимий фундамент нового світового порядку». З іншого боку, «дуже поважний відлам американської опінії стоїть на становищі непримиримої боротьби з большевицькою потворою»⁹. І, врешті-решт, англійська сторона традиційно вбачала в Російській, а тепер — радянській імперії свого потенційного ворога, який прямо чи опосередковано загрожував її національним інтересам, руйнації її колоніальної системи. Факт підписання рішень конференції лідери ОУН і УПА трактували як тактичний маневр сторін-підписантів, як можливість отримати короткочасний тайм-аут для перегрупування сил, нарощення військових та політичних м'язів. Я. Старух був переконаний, що дискусії, які розгорілися в парламентах обох країн після Ялтинської зустрічі лідерів провідних країн світу, «дають причину сумніватися, чи ця політика компромісів не добігає вже до свого кінця, чи струна вже й так не перетягнена»¹⁰.

Націоналісти неприховано висловлювали сподівання на загострення конфлікту між Радянським Союзом і країнами демократичного блоку та переростання його у повномасштабну війну. Не випадково тема третьої світової війни в цей час активно обговорювалася в середовищі українського політикуму. Навесні 1945 року такий сценарій розгортання міжнародних подій націоналісти трактували як досить сприятливий для перемоги українського національно-визвольного руху. Однак вони не узалежнювали переможне завершення антирадян-

⁹ Старух Я. Довкруги Кримської конференції // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 21. — Київ, Торонто, 2012. — С 484,489.

¹⁰ Там само. — С 491.

ського руху Опору від потенційно можливого збройного конфлікту між СРСР та країнами англо-американського блоку, наголошуючи, що «в можливій війні західних альянтів проти СРСР ми заінтересовані остільки, оскільки вона несе ще один шанс поневоленим народам визволитися від всякого імперіалізму»¹¹.

Прогнозуючи розвиток дальших подій, оунівці акцентували увагу на тому, що Великобританія й США будуть шукати можливість створення єдиного міжнародного центру на зразок Ліги Націй, який слугував би інструментом стримування потенційної військової загрози світовій спільноті. Гарантом забезпечення миру мав виступати потужний англо-американський військовий блок, «що буде обіймати в новій ситуації три чвертини, а властиво навіть п'ять шостих земного гльобу проти одної шостої в руках большевиків»¹². Потенційних членів такої міжнародної організації Я. Старух згрупував у три основні групи — блок країн Американського континенту, за винятком Аргентини і Канади, віссю згуртування яких виступають США; блок арабських країн, основу яких становлять країни англійської колоніальної імперії, та західноєвропейський блок, процес формування якого на початку 1945 року не було завершено.

Однак лідери ОУН і УПА дуже скептично поставилися до ідеї створення такої міжнародної організації, вважаючи, що це не зупинить агресивну політику СРСР. Вони підкреслювали, що не слід «легковажити їх агентур у всіх краях та їхню хитру макіявелівську політику, доведену у своїй забріхано-

¹¹ Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів... — С. 130.

¹² Там само. — С 499.

сті й хитрошах до неперевершеного досі своєрідного мистецтва, що становить дуже поважний чинник їхньої сили»¹³. Окрім цього, націоналісти наголошували, що, на відміну від країн демократичного ладу, сталінський тоталітарний режим у своєму прагненні завоювати панівні позиції на світовій арені, у жодному разі не зупиниться перед загрозою невинно значних людських втрат.

Відтак ідею створення Організації Об'єднаних Націй, практична реалізація якої розпочалася в червні 1945 року, суворо розкритикували на сторінках підпільних повстанських видань. Автори публікацій на тему міжнародної політики висловлювали небезпідставні сумніви щодо можливості реалізувати основну мету новоствореної міжнародної інституції — забезпечення миру шляхом максимально можливого використання мирних засобів стримування потенційного агресора та декларування нею наміру застосовувати збройні сили тільки в крайньому випадку.

Створенням ООН фактично було зафіксовано початок процесу формування «нового ладу», в основі якого лежав, по суті, недемократичний принцип поділу світу, по-перше, на два антагоністичні блоки: англо-американський та більшовицько-радянський, і по-друге, на сильні й слабкі держави. Я. Старух висловив небезпідставне припущення, що після ратифікації Статуту ООН ця організація «стане ареною політичної гри між більшовиками й англо-американським блоком до часу вибуху збройного конфлікту між цими потугами»¹⁴. Автор

¹³ Там само. — С 499.

¹⁴ Старух Я. Конференція у Сан-Франціско й Організація Об'єднаних Націй... — С 505.

висловлює переконання, що Англія та США докладуть максимум зусиль для створення якомога більш представницького антибільшовицького блоку держав і встановлення світової військово-політичної гегемонії, «щоб не допустити до цього большевиків».

З іншого боку, «Советський Союз, увіяний німбом свіжої перемоги над Німеччиною, спираючись на великі територіальні й мілітарні успіхи у цій війні, також виступив на міжнародню арену з претензіями "грати першу скрипку" у світовій політиці, диктувати свою волю»¹⁵. Однак, на думку, Я. Старуха, Й. Сталіну не вдалося вийти переможцем з дипломатичного двобою у процесі формування засадничих основ ООН, тому що практично всі держави-засновниці Організації мобілізувалися єдиним фронтом проти СРСР. Націоналісти висловлювали сподівання, що в недалекому майбутньому цей блок держав стане ініціатором розгортання антирадянської збройної боротьби, в результаті якої «більшовицька тюрма народів» буде знищена.

Кількома роками пізніше С. Бандера, осмислюючи ставлення провідних країн світу до українського національно-визвольного руху з огляду на динаміку змін післявоєнного світоустрою, змушений був визнати, що «у їхній політиці, навіть при її рішучих протибільшовицьких наголосах, немає жодних знаків позитивної настанови до справи визволення України»¹⁶ (виділення наше, — Г. С). Автор наголошує, що сита й задоволена Європа найбільше боїться революційних потрясінь, тому

¹⁵ Там само. — С 510.

¹⁶ Бандера С. Проти ідейного роззброювання визвольної боротьби // Бандера С Перспективи Української Революції: Репринтне вид. — Дрогобич, 1998. — С 247.

вона устами своїх політичних та державних лідерів запекло критикує всякі прояви національно-визвольного руху.

Заради забезпечення уявного спокою європейці погодилися на значні територіальні поступки сталінському режимові, марно очікуючи натомість демократизації більшовицько-радянської політичної системи. Відкидаючи огульне звинувачення Заходом націоналістичних ідеологій у шовінізмі, тоталітаризмі, прагненні до диктатури, С. Бандера навзаєм звинувачує західних політиків у прагненні нав'язати ідеологію інтернаціоналізму, в основі якої лежить «різного роду нівеляція національно-політичних, культурних та економічних окремішностей»¹⁷. Гострій критиці він також піддає їхнє намагання вести боротьбу зі сталінським режимом м'якими, демократичними методами, всіляко уникаючи використання засобів суворого, збройного тиску на СРСР.

Не відкидаючи загалом можливості співпраці з провідними демократичними країнами світу, С. Бандера наголошує на необхідності в боротьбі за незалежну українську державу покладатися виключно на власні сили. Варто підкреслити, що наскрізною тезою тогочасних програмних документів ОУН та аналітичних статей їхніх підпільних видань середини 1940-х років є думка про те, що основним союзником українців у їхній боротьбі є не великі світові держави-лідери, а насамперед «поневолені народи СРСР», до фронту яких «долучається фронт загрожених народів Середньої й Південної Європи останньо "визволених" Червоною Армією з-під німецької окупації»¹⁸. Власне ця група країн, на думку оунівців, складала

¹⁷ Там само — С 248.

¹⁸ Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів.... — С. 133

окремий блок «звичайних членів організації "Об'єднаних держав"»¹⁹, їхній статус відрізнявся від статусу, наприклад, США, Великобританії та СРСР тим, що, відповідно до статусу Організації, вони були фактично позбавлені права розглядати діяльність держав, членів Ради Безпеки, тоді як великі держави могли примусити їх виконувати рішення ООН навіть шляхом застосування збройного примусу. У цьому була очевидна недемократичність, несправедливість і нежиттєздатність статуту ООН.

Позитивно оцінюючи факт долучення України до країн-засновниць ООН, націоналісти категорично заявили про неприпустимість визнання міжнародною спільнотою української делегації у Сан-Франциско, представленої делегатами від УРСР, «як єдиного представника українського народу»²⁰. Зрозуміло, що такого роду офіційні заяви представників українського повстанського руху були не більше ніж деклараціями. Але в такий спосіб вони намагалися заявити світові, що українці мають право бути суб'єктом міжнародної політики й будуть домагатися його реалізації всілякими способами.

Отже, результати завершення Другої світової війни спонукали лідерів ОУН та УПА до пошуку нових векторів зовнішньої політики українського повстанського руху. Розвиток подій у перше повоєнне десятиліття підтвердив правильність основних аналітичних висновків ідеологів самостійницького руху. Їхні сподівання на розгортання світової війни, викликані загрозою поширення більшовизму в Європі, мали підстави

¹⁹ Старух Я. Конференція у Сан-Франціско й Організація Об'єднаних Націй... — С 507.

²⁰ Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів... — С. 137.

у тих конкретних історичних умовах. Однак важливо зазначити, що всупереч мусованій радянсько-більшовицькою пропагандою тезі про те, що керівництво воюючої України будувало свою стратегію спочатку на союзі з фашистською Німеччиною, а потім з Англією, є лиш одним з багатьох пропагандистських міфів. Свою головну опору український повстанський рух бачив у власному народові, а союзників у боротьбі проти сталінського режиму намагався знайти як серед світових держав-лідерів, так і народів, що в той чи інший спосіб потрапили в сферу впливу Радянського Союзу.